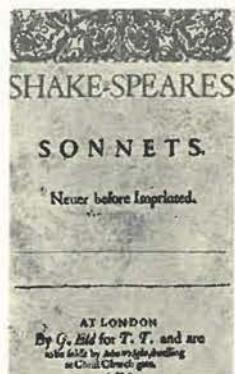

Shakespeareren sonetoak itzultzen

JUAN GARZIA GARMENDIA

Shakespeareren sonetoen itzulpenak itzulpengintzaren arazo teoriko-praktiko gehienak erarik gordinenean bistararazten ditu noski: poesiaren itzulgarritasunaren mugak; garai eta kultur urruntasuna; klasikoen interpretazio dibergente eta irakurketa erantsiak... *Soneto Hautatuak* liburuan 73 pieza itzuli-edo ditut, eta irakurle jakingurak hango hitzaurre luzera jo lezake itzulpen horren nondik-norako nagusien berri izateko.

Oraingo honetan, berriz, itzuli gabe geratu ziren sonetoetariko bi aitzakia harturik, itzulpen horien prozesua ahalbait xehatzen ahalegindu naiz. Alegia, nire buruak ibili dituen bideak (jabetzen naizen neurrian) *Senez*-eko irakurlearen aurrean jartzea da honen helburua. Azalpen hutsa, beraz, honen irakurle posibleak berak bide hori egitea izango delakoan iruzkinik onena.

Hona, beraz, lehena, jatorrizko itzulgaia eta gaztelerazko bertsioak aurretik doazela. Berez Shakespeareren soneto guztiak behar lirateke, gutxienez, testuingurutzat, baina aski izango ahal da hori azken bi lerroen euskarazko bertsioari nola ekin diodan ikusteko.

LXXXII

*I grant thou wert not married to my Muse,
and therefore mayst without attaint o'erlook
the dedicated words which writers use
of their fair subject, blessing every book.*

*Thou art as fair in knowledge as in hue,
finding thy worth a limit past my praise,
and therefore art enforced to seek anew
some fresher stamp of the time-bettering days.*

*And do so, love; yet when they have devised
what strained touches rhetoric can lend,
thou, truly fair, wert truly sympathized
in true plain words by true-telling friend;*

*and their gross painting might be better used
where cheeks need blood: in thee it is abused.*

(Agustín García Calvo. Argitarapen elebiduna, neurri-errimaz:)

Comprendo que no estás casado con mi Musa,
y así ojear sin culpa puedes cualquier lema
que otro escritor a tu dedicatoria usa,
dorando todo libro con su claro tema.

Tú eres tan claro como de color de juicio
al sentir que a mis loas tu valor supera,
y así, estás obligado a buscar artificio
más fresco, con el sello de una nueva era.

Y hazlo así, amor; mas cuando veas en tu cara
qué hipérboles la docta retórica pinta...
tu gracia verdadera hallaba acorde tinta
de tu veraz amigo en la llaneza clara;

y tendrá su pintura tosca mejor uso
donde mejillas piden sangre: en ti es abuso.

(Carlos Pujol. Argitarapen elebiduna. Neurri, errimarik gabe:)

Lo concedo, no estás desposado a mi musa,
y así, pues, no me agravia que releas mil veces
las palabras de halago sobre tan bello asunto
con que adornan sus libros los autores de versos.

Tan galano es tu ingenio como lo es tu figura
y tu mérito está más allá de mi elogio,
por lo cual busca siempre impresiones más nuevas
de esos días que crecen con un tiempo mejor.

Amor mío, hazlo así, mas cuando hayan usado
los más raros caprichos que les da la retórica,
estaré tu belleza expresada en sencillas
y sinceras palabras de tu amigo veraz.

Sus colores chillones deberían usarse
en los rostros exangües, en ti son una injuria.

(Luis Astrana Marín. Obra Osoak, elebakarra. Hitz lauz. Jatorrizkoari buruzko oharrak tarteka:)

Te concedo que no te hallabas desposado con mi musa, y que puedes, por tanto, dirigir sin ofensa la mirada hacia las frases de dedicatoria con que acostumbran los autores aplaudirte, tú, bello tema, bendición de todo libro.

Eres tan seductor por tu agudeza como por tu semblante; tu mérito alcanza un límite por encima de mis alabanzas; y, por ello, estás obligado a solicitar un nuevo retrato, más expresivo, al progreso reciente de nuestros días.

Hazlo así, amor; y, no obstante, cuando hayan imaginado cuántos (sic) recursos ampulosos puede suministrar la retórica, tu verdadera hermosura no habrá sido verdaderamente sentida¹ sino en las palabras verídicamente sinceras de tu verídico amigo.

Y sus groseros rasgos podrán emplearse mejor donde falte sangre a las mejillas; en ti son un abuso.

1. *Sympathized*, esto es, no habrá tenido eco verdaderamente simpático (Astrana-ren oharra).

Amaierako pareatuaren nire bertsioak (parentesi artekoak aldi beretsuan bururaturiko aldaerak dira):

A. **haien kolore gordin hori biz**

musu odolgabeen gorri (gorrien odol):

musu zurbilen gorri: (zure dizdiz / odol dizdiz)

(haien) kolore gordin(ok) (horiek) bira

(hain) kolore gordin bitxiok (-ak) bira

zurbilen musu (gorri):...

zurbilen musu: odolaren mira.

B. **hain kolore gordin bitxiak bira**

zurbilen musu: odolaren mira.

..... zure odol(-)mira.

..... kolore bitxiok bira

C. **halako kolore bitxiak bira**

zurbilen musu: zure odol mira.

..... odol horren mira.

D. **besteon pintura bitxiak (pintura gordinok) bira**

zurbilen musu: odol horren mira.

Nolabaiteko bertsioa lorturik, hala ere itzulpen “literal” bat saiatu dut gero, aldea ikusteko (errima-hitzak azpimarratu ditut):

eta haien pintatze handikakoa hobeki enplegatua izan liteke
masailek odola behar duten (leku)an: zugan, abusatua da.

Hurrengoetan, barra (/) erabili dut zenbait aukera bereizteko:

(pintura / kolore) bitxiok bitez balia / margo (jori / hantu / baldar)
hori bedi balia
zurbilen (musuan / odoltzat) (gabeen odoltzat): zuk zer premia?

E. **pintura bitxiok bitez balia**
zurbilen odoltzat; zuk zer premia?

Hona orain euskarazko sonetoa osorik:

Ez zeunden, noski, ene Musarekin
ezkondurik: haizu zenuen aintzat
hartzea poeton bezuzak berdin,
gaiaren ederrez jorik edertzat.

Jitez bezain baitzaitut fin jakitez,
ene laudorioz harago zaude;
hargatik dagizu, berri beharrez,
egun geroz hobeen onez galde.

Zuzen dagizu, maite; baina gero
hitz-pitz hantuok burura emanik,
horra, zinez fin, non zeunden finago,
hitz zelai finez fin-fin emana nik.

Pintura hantuok bitez balia
zurbilen odoltzat; zuk zer premia?

Hala ere, irakurleren batek lehengo aukeraren alde egin lezakè, noski, bakoitzaren onurak eta galerak bere gisa kalibraturik:

**Pintura hantuok bitez balia
zurbilen odoltzat; zuk zer premia?**

ala

Besteon pintura bitxiok bira
zurbilen musu: odol horren mira.

Bigarren honetan, bestelako bidea proposatzen dizuet (eta korapilotsuagoa, soneto osoaz ariko baikara), euskarazkoaren lehen zirriborrotik hasirik (itzupen literalenean lerroz aldaturik geratu diren zatiak kortxete artean jarri ditut, [<] markaturik, alegia aurreko lerroari dagokiola):

CVII

Ez nire beldur propioek ez arima profetikoak
[< mundu zabalaren], amets egiten etortzeko (etorkizuneko) gauzez,
dezakete, haatik, nire maitasun (maite) egiazkoaren (fidelaren) epea kontrola,
akabu (patu, herio, azken epai) mugatu baten bahi-saritzat jorik.

Ilargi hilkorrak eklipsea gainditu du (eutsi dio bizirik)
eta augure tristeek burla degiote beren iragarpen propioari;
zalantzek (ziurtasunik ezek) orain beren burua seguru(-tzat) koroatzen dute,
eta bakeak aro azkengabeko olibarik (olibak) aldarrikatzen du (ditu).

Orain garai balsamikoen (goxoen) honen tantekin
nire maitasuna (maitea) fresko ageri da eta Herio etorkor zait (nire esanera dago),
zeren (“since”: -TIK), hari [+maskulino] despit, errima (bertso) txiro (kaxkar)
honetan biziko bainaiz,
hark tribu (herri) motel eta elegabeak iraintzen dituen bitartean;

eta hik honetan aurkituko duk heure monumentua,
tiranoen gandor eta hilobi brontzezkoak xahutuak (higatuak, deuseztuak)
direnean.

Hona horren hurrengo bertsioa, beste zenbait aukerarekin:

Ez ene beldurrok ez mundu oso (munduaren)
honen asmamenak, azti lanean, (azti-arimak, geroa amestuz / ametsak
geroaren azti)
[<dezakete jar] **muga ene Gozo** (dakite noiz den)
maite horren (ederraren), **bahiaren epean** (epeen azkenean).

Ilargi hilkorrak bizirik hor dirau (hor dirau bizirik / Eklipsez Ilargi hil
gaberik dirau / -K zurbil hor dirau),
zantzu goibela irri bihurtu da; (igarpen goibelak irri (trufa / burla) bihurtu
dira / irribide bihurturik)
atzotik hona zalantza berme (atzoko zalantza berme dugu gaur / zalantzak
berme bikain dira orain / bikainena dira);
horra oliba eternalen uda (oliba eternalen tenore da).

[Aurreko koartetoaren hirugarren lerroko amaiera batzuek lehen lerroaren beste ber-
tsio batzuk iradoki dizkidate bertatik: (Eklipseagatik Ilargi irme / Ilargi bizi da eklipseen
gain).]

Aldi ezti honen tantaz freskorik
dager Maitasun, ene esku Balbe,
zeren, hari despit, bertsoz (luzaz / hitzoz) bizirik
nagoke: landerrak beude hitz gabe. (: ez bainaiz lander-hitzgabe / gaixo
(gaizo, zozo, basa, lander) direnen... gabe (beude) / nagoke
hitzotan (bertsoan))

Hemen dukezu zeure oroitarri,
***iraunkorrago ezen brontze larri** (brontze larria suntsi dadinean)

[Azken lerroko “ezen” hori, joera nagusiaren —“ezen ez”— kontra doalako bazter-
tzen dut, pena handiz; ez berez desegokiagoa delako.]

Eta azken bertsioak:

**Ez ene susmoak, ez mundu oso
honen asmamenak, azti lanean,
dakike noiz den muga ene Gozo
maite horren, bahituren epean.**

**Eklipsez Hil-Argik bizirik dirau:
zantzu goibela irri bihurtu da;
zalantz gaitz zena gaur berme-arau (gaur da berme lau):
bego oliba eternalen (egonkorren) uda.**

**Aldi ezti honen tantaz sasoiko
dager Maitasun, ene esku Balbe,
zeren, hari despit, bainaiz biziko
bertsotan: landerrak beude hitz gabe.**

**Hemen dukezu oroitarri bikain (apain):
zer da munduan iraunkor, hau bezain?**

**Ez ene susmoek, ez mundu oso
honen asmamenak, azti lanean,
ezin jakin muga noiz duen Gozo
maite horrek, bahituren epean.**

**Eklipsez Hil-Argik bizirik dirau:
zantzu goibela irri bihurtu da;
zalantza zena gaur da berme-arau:
bego oliba eternalen uda.**

**Aldi ehti honen tantaz hain fresko
dager Maitasun, ene esku Balbe,
zeren, hari despit, bainaiz biziko
bertsotan: oihesak beude hitz gabe.**

**Hemen dukezu oroitarrí bikain:
zer da munduan iraunkor, hau bezain?
ez da brontzerik iraunkor hau bezain.**

Hona, azkenik, aurrez aipatu diren erdal itzultaileen bertsioak eta —*last but not least*— jatorrizkoak:

Ni mi propio temor ni el profético aliento
que al vasto mundo ensueños agita
puede a la deuda de mi amor su vencimiento
marcar, supuesto gaje de una ruina escrita.

Ya la luna mortal sufrió su eclipse, y dura;
se burla el negro augur de sus propias señales;
la incertidumbre se corona por segura,
y proclama la paz olivas eternales.

Hoy del rocío de esta dulce edad se anima
fresco mi amor, y Muerte me firma tratados:
pues, pese a ella, viviré en mi pobre rima,
mientras azota a rudos pueblos iletrados;

y tú en ella tendrás tu monumento, en días
que caigan testas de tirano y tumbas frías.

Ni mis propios temores ni el profético espíritu
de este mundo, el que sueña con las cosas futuras,
pondrán límites ciertos a mi amor verdadero,
destinado a expirar tras un tiempo fijado.

Esa luna mortal ha sufrido su eclipse
y los tristes augures su presagio escarnecen;
lo inseguro se torna por sí mismo certeza
y la paz hace eternas a las ramas del olivo.

Ahora con el frescor de este tiempo oloroso
reverdece mi amor y la muerte me acata,
puesto que a pesar suyo viviré en estos versos
mientras ella somete a unas tribus sin voz.

Monumento en palabras tendrás mientras se esfuman
los sepulcros de bronce y el blasón del tirano.

Ni mis propios temores ni el alma profética [“gureari ez dagokion ohar luze bat dator] del espacioso mundo, soñando con las cosas del porvenir, pueden sojuzgar, no obstante, el término de mi fiel amor, presupuesto como prenda a una condenación de confinamiento.

La luna mortal ha sufrido su eclipse, y los graves augures se mofan de sus propios presagios; las incertidumbres corónanse actualmente por sí mismas de certeza, y la paz promete la eternidad a las ramas de olivo.

Ahora mi amor aparece en su frescura, con el rocío de este tiempo deliciosamente embalsamado, y la muerte me rinde vasallaje, pues, a despecho suyo, viviré en estas pobres rimas, mientras ella denuesta con jactancia generaciones caducas y sin voz.

Y tú hallarás aquí tu monumento cuando hayan desaparecido las cimeras y las tumbas de bronce de los tiranos.

CVII

*Not mine own fears nor the prophetic soul
of the wide world dreaming on things to come
can yet the lease of my true love control,
supposed as forfeit to a confined doom.*

*The mortal moon hath her eclipse endured
and the sad augurs mock their own presage;
incertainties now crown themselves assured
and peace proclaims olives of endless age.*

*Now with the drop of this most balmy time
my love looks fresh, and Death to me subscribes,
since, spite of him, I'll live in this poor rhyme,
while he insults o'er dull and espeechless tribes;*

*and thou in this shalt find thy monument,
when tyrants's crests and tombs of brass are spent.*

Bertsio guztietan, besteak beste, alusio politiko-historiko puntual mordoska bat galdu da, eruditock erakusten digutenez, baina ez dirudi poemaren alderdirik funtsezkoena denik horixe; eta ez da, gainera, guztia behintzat, itzultzaleon errua, denboraren eta enparauen aldaketak eragindakoa baizik. Edonola ere, horixe dateke itzultzaleon lana: galeren administrazioa. Gure kudeaketa traketsak ez ahal du zeharo hondatuko literatur munduaren ekonomia. Ahaleginak eta bost egingo ditugu, ez baitugu nahi, geroko zeru-infernuetan, gure eskuetatik galeraz pasatu diren idazleen bekoki zimurren tormenturik jasan. Hala biz.